

Suurin osa lausunnoista kannattaa muutosta tekijänoikeuslakiin

Fakta Julkaistu 06.10.2017 klo 14:29 Kirjoittaja Tommi Kutilainen

Opetus- ja kulttuuriministeriö pyysi lausuntoja selvityksestä lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi. Suurimmassa osassa lausuntoja kannatetaan selvityksen tehneen varatuomari Marja-Leena Mansalan ehdotusta lisätä tekijänoikeuslakiin säännös, jolla rajoitetaan tieteellisen julkaisun alkuperäisen tekijänoikeuden haltijan oikeutta luovuttaa kaikki julkaisuun liittyvät taloudelliset oikeutensa. Säännös jättää tutkijoille mahdollisuuden ei-kaupalliseen rinnakkaistallentamiseen yliopiston tai muun julkisen toimijan julkaisuarkistossa. Lausuntoja antoi 66 tahoja. Myönteisimmin ehdotukseen suhtautuvat korkeakoulut ja kielteisimmin kustantajien, etujärjestöjen ja liittojen edustajat.

Vastaajat	Yliopistot	Ammatti- korkea- koulut	Tutkimus- laitokset	Rahoit- tajat	Kustan- tajat	Valtion- hallinto, virastot	Seurat, järjestöt, liitot
Kyllä, yhdyimme selvittäjän näkemykseen	11	16	3	3		6	7
Kyllä, mutta varauksella	1						2
Emme yhdy selvittäjän näkemykseen			1		3		9
Ei selvää kantaa (toivottiin lisäselvitystä)			1				
Yhteensä							

Frekvenssitaulukko lausuntojen vastauksista kysymykseen yhdyttekö selvittäjän näkemykseen eri ratkaisuvaihtoehdoista ja suosituksesta toteutettavaksi vaihtoehdoksi? Lausuntoja annettiin lausuntopalvelu.fi:n kautta 65 ja yksi lausunto saapui OKM:n kirjaamoon.

Muita selvityksessä esitettyjä vaihtoehtoja edistää rinnakkaistallennusta ovat rinnakkaistallennuksen mahdollistamien sopimuskäytäntöjä kehittämällä ja tekijänoikeuden rajoitettu siirtäminen tutkimuslaitokselle korkeakoulukeksintölakiin lisättävällä säännöksellä.

Lainmuutos nopeuttaa vihreän tien avointa julkaisemista

Tieteen avoimuuden edistäminen katsotaan lausunnoissa tärkeäksi tavoitteeksi ja tekijänoikeuslain muuttamisen katsotaan selkeyttävän ja nopeuttavan vihreän tien avointa julkaisemista. Kaupallisesti toteutettua kultaisen tien avointa julkaisemista ei pidetty riittävänä, koska sen ei katsottu takaavan aineistojen säilyvyyttä eikä pitkäaikaista saatavuutta.

Lausunnoissa esitetystä kritiikistä on selviä toistuvia teemoja. Kuten Lapin yliopiston lausunnossa todetaan: ”Vaikka tutkijalla on oikeus ei-kaupalliseen rinnakkaistallentamiseen, tutkija jää yksin

ristiriitaisten oikeuksien ja velvoitteiden keskelle: kustantajat, rahoittajien vaatimukset, työnantajan linjaukset, kotimainen ja ulkomainen lainsäädäntö.” Hanken huomauttaa, että lakimuutos mahdollistaa mutta ei varmista rinnakkaistallennusta ja tulosten säilymistä. Vastuu rinnakkaistallentamisesta jää tutkijalle, mutta pakkoa ei ole. Hankenin mielestä tallentaminen vaatii edelleenkin tutkijan aktiivisuutta eikä vastuuta rinnakkaistallennuksesta voi siirtää yliopistolle.

Huolta kannetaan myös siitä, vaarantuuko tutkijoiden kansainvälinen julkaisu-toiminta ja julkaisujen kirjoittamien kansainvälisissä yhteistyöhankkeissa, jos Suomen lainsäädäntö ja suurten kustantajien ehdot poikkeavat selvästi toisistaan. Tästä huomauttavat mm. Ilmatieteen laitos ja Professoriliitto.

Vaikutus kotimaisiin tiedekustantajiin

Kriittisimpiä lausuntoja antavat odotetusti kustantajat, tekijänoikeusjärjestöt ja ammattiyhdistykset. Näissä lausunnoissa huomautetaan, että esitetty tekijänoikeuslain muutos koskee enemmän kotimaisia kustantajia, vaikka se on tähdätty kansainvälisiä jättejä vastaan. Kotimaiset tiedekustantajat ovat usein pieniä tieteellisiä seuroja, jotka toimivat pienellä budjetilla ja vapaaehtoistyön varassa.

Kustantajien edustajien mielestä julkaisujen laatu heikkenee, kun kustantajien resurssit vähenevät. Vastikkeeton toiminta romahduttaa kustantajien toimintaedellytykset ja kotimaisen laatutiedekirjallisuuden julkaiseminen loppuu. Esimerkiksi Suomen Tiedekustantajien liiton mukaan lakimuutoksella olisi huomattavia kielteisiä vaikutuksia tieteellisten seurojen ja tiedekustantamoiden toimintaan ja Medialiitto ry:n mukaan selvittäjän suosittelu ratkaisuehdotus johtaisi kotimaisen tieteellisen kustannustoiminnan vähittäiseen kuihtumiseen.

Myös korkeakoulupuolelta löytyy ymmärrystä kotimaisten tiedekustantajien vaikeaan tilanteeseen. Esimerkiksi Lapin yliopiston vaikuttavuusarviossa huomautetaan, ettei selvityksessä ole arvioita riittävän perusteellisesti kotimaisen tiedekustantamisen asemaa eikä rinnakkaistallennusoikeutta ei tule säätää ratkaisematta samalla kotimaisen tiedekustannuksen rahoituspohjaa.

Kritiikkiä: ehdotusta pidetään tekijänoikeuden ja sopimusoikeuden rajoituksena

Tekijänoikeusjärjestö Kopioston ja Suomen tietokirjailijat ry:n lausunnoissa Mansalan ehdotusta pidetään tekijänoikeuden ja sopimusoikeuden rajoituksena eikä vaikutusta perustuslain omaisuudensuojasäännöksen ole tarkasteltu riittävästi.

Kopiosto katsoo, että jos tarjolla on sopimusvapauden rajoittamista kevyempiä vaihtoehtoja asetetun tavoitteen (rinnakkaistallentamisen edistämisen) toteuttamiseksi, ne tulisi kuitenkin asettaa etusijalle. Kopioston mielestä lähtökohtana tulisi olla sopimusvapauden säilyttäminen ja avoin julkaiseminen olisi toteutettavissa osapuolten kesken sopimalla. Kopiosto ehdottaa, että oikeusrajoitusten suhteen tulisi selvittää, olisiko tieteellisten kirjoitusten tallennus ja säilytys mahdollista järjestää oikeudenrajoituksella, joka koskisi aineiston pysyvää säilyttämistä, ei jakelua.

Professorien ammattiyhdistys Professoriliitto asettuu tukemaan kustantajien näkemystä. Liitto pitää rinnakkaistallennusta tärkeänä, mutta ei kannata sitä, että tekijälle jäisi aina oikeus ei-kaupalliseen rinnakkaistallentamiseen. ”Ehdotettu tekijänoikeuslain ja -asetuksen muutos tarkoittaisi sitä, että tutkija ei voisi enää luovuttaa kaikkia kaupallisia tekijänoikeuksiaan. Perustuslaissa on säädetty muun muassa sanan vapaudesta, omaisuudensuojasta ja elinkeinovapaudesta. Tekijänoikeus on varallisuus-oikeus ja persoonaoikeus, eikä näitä tutkijoiden oikeuksia voi syrjäyttää tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä”, todetaan Professoriliiton lausunnossa.

Professoriliitto huomauttaa, että usein parhaat julkaisut ovat kansainvälisten isojen kustantajien omistuksessa ja näillä kustantajilla on kustannussopimuksia varten vakioehdot. On olemassa vakioehtoja, joissa edellytetään kaupallisten tekijänoikeuksien luovuttamista kokonaisuudessaan ja on myös olemassa vakioehtoja, joissa embargo-aika on esimerkiksi kolme vuotta. Professoriliiton mielestä esitetty tekijänoikeuslain muutos johtaisi siihen, että suomalainen tutkija joutuisi joko jättämään julkaisunsa julkaisematta tai rikkomaan tietoisesti kustantajan kanssa tekemäänsä sopimusta tai rikkomaan tietoisesti Suomen lakia.

Useissa lausunnoissa viitataan vastaaviin lakeihin Hollannissa, Saksassa, Italiassa ja Ranskassa. Rinnakkaistallentamisoikeudesta tekijän oikeutena on hyviä kokemuksia eikä rinnakkaistallennusoikeuden ole katsottu haittaavan tutkijan vapautta näissä maissa.

Selvityshenkilö Mansalan ehdotuksen mukaan oikeudesta ei-kaupalliseen rinnakkaistallentamiseen tulisi luovuttamaton oikeus, mutta säilyttäisi tekijälle kaikkien muiden taloudellisten oikeuksien luovuttamisen. Toisaalta, oikeus ei-kaupalliseen rinnakkaistallennukseen ei sisällä minkäänlaista pakkoa rinnakkaistallennukseen, joskin rahoittajien vaatimukset ja yliopistojen ohjeistukset ohjaavat tähän suuntaan.

Sopimusvaihtoehtoa ei juuri kannateta

Mansalan esittämistä muista vaihtoehtoista sopimusvaihtoehto ei juuri saanut kannatusta, vaan sen todettiin osoittautuneen jo toimimattomaksi esimerkiksi Elsevier-neuvotteluiden yhteydessä.

Tekijänoikeuden siirtäminen rajoitetusti tutkimuslaitoksille sai jonkin verran varovaista kannatusta, mutta tämän todettiin vaativan perusteellista valmistelua ja selvittämistä, kun korkeakoulueksintöjä sääntelevää lainsäädäntöä tulevaisuudessa kehitetään. Etuina nähtiin yliopistojen ja FinELibin suurempi neuvottelulta kustantajien lisenssineuvotteluissa ja tehokkaampi rinnakkaistallennus - ilman oikeuksien siirtoa yliopistoille ei vastuutakaan voi siirtää yliopistoille, eikä kattavaa rinnakkaistallennusta voida varmistaa.

Tieteellisten artikkeleiden osalta yliopistot ja tutkijat kokevat tieteen ja tutkimuksen hyödyntämisen kannalta ongelmallisena nykyisen käytännön eli sen, että kustantajat omistavat tekijänoikeuden. Taideyliopisto ja Aalto-yliopisto esittävät huolen, että sama tulee tapahtumaan tutkimusdatan osalta, koska kustantajat julkaisevat yhä enenevässä määrin tutkimusdataa. Kustantaja ei saisi estää tutkimusdatan jatkokäyttöä.

Määritelmiä tarkemmiksi, reunaehdoja väljemmiksi

Raportin lausunnoissa esitetään runsaasti parannusehdotuksia. Useissa lausunnoissa kommentit koskevat määritelmiä ja reunaehdoja. Lakimuutoksen toivotaan kattavan julkisrahoitteisen tutkimuksen lisäksi myös yleishyödyllisten säätiöiden ja yksityisen rahoittaman tutkimuksen. Oikeus ei-kaupalliseen rinnakkaistallentamiseen voisi jäädä kirjoittajalle myös harrastuksena tehdyssä tutkimuksessa. Tieteellisen julkaisun ja artikkelin lopullisen version määritelmiä toivotaan selkeämmiksi. Eri tieteenalojen eri embargoaikoja pidetään ongelmallisena, varsinkin monitieteellisen tutkimuksen kohdalla. Yleisen edun ja tieteellisen tiedon saatavuuden näkökulmasta suoja-ajan tulisi olla mahdollisimman lyhyt ja parasta olisi, jos embargosta luovutaan kokonaan.

Tampereen yliopisto kiinnittää huomiota tutkijan meritoitumiseen. JuFoluokitus ja impact factor ohjaavat julkaisemaan kanavissa, jotka eivät ole avoimia tai joissa hybridijulkaiseminen aiheuttaa

lisäkustannuksia. Tampereen yliopiston mielestä olisi hyvä, jos tutkijan meritoitumisen yhtenä tärkeänä kriteerinä olisi avoin julkaiseminen ja rinnakkaistallentaminen ja nämä huomioitaisiin myös OKM:n rahanjaon perusteena.

Suomen Yrittäjät ry:n mielestä tiedon parempi saatavuus voi parantaa tutkimus- ja kehitystoimintaa harjoittavien yritysten asemaa, mikä mahdollistaa kustannustehokkaamman tuotekehityksen. Toisaalta yritystoiminnassa tiedon nopea saatavuus voi olla merkittävämpi seikka, joten selvittäjän suosittelema ratkaisuvaihtoehto ei välttämättä juuri muuta nykytilaa.

Esitetty ratkaisu helpottaisi kirjastojen työtä

Yleisin kanta lausunnoissa on, että esitetty vaihtoehto edistää rinnakkaistallentamista. Ehdotuksen katsotaan yleisesti lisäävän rinnakkaistallennettujen julkaisuiden määrää, julkaisuiden saamia viittauksia, tutkijan meriittejä ja yliopiston näkyvyyttä.

Helsingin yliopiston lausunnossa todetaan, että tutkijan rinnakkaistallennusoikeus selkiyttäisi huomattavasti nykytilannetta sekä korkeakoulujen, tiedekirjastojen että tutkijoiden kannalta ja lisäksi tutkimuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Rinnakkaistallennusoikeuden myötä tutkija voisi toteuttaa rahoittajien avoimuuden vaatimukset ja tutkimusorganisaation avoimen julkaisemisen suositukset ilman pelkoa kustannussopimuksen menettämisestä. Lakiin kirjattu rinnakkaistallennusoikeus vahvistaisi tutkijan asemaa, ja edistäisi sitä kautta rinnakkaistallennusta.

Aalto-yliopisto toteaa, että säännös vain kirjaa lainsäätöön tieteellisessä julkaisukentässä jo tapahtuneen muutoksen, koska avoin julkaiseminen ja rinnakkaistallentaminen on jo omaksuttu sekä kansalliseen että EU-tason tutkimusrahoitukseen. Muutos vähentäisi rinnakkaistallentamisen sallittavuuteen liittyvää työtä sekä tutkijoiden, yliopistojen hallintohenkilökunnan että kustantajien osalta.

Suomen tieteellisen kirjastoseuran mukaan vastaavat lait Ranskassa ja Saksassa eivät ole lisänneet rinnakkaistallennusaktiiviteettia merkittävästi. Tästä huolimatta Suomen tieteellisen kirjastoseuran mielestä on selvää, että Suomessa tämä esitetty ratkaisu lisää rinnakkaistallennuksen tehokkuutta merkittävästi, koska suomalaisen mallin mukaan yliopistokirjastoilla on iso vastuu käytännön tallennustyöstä. Esitetty ratkaisu helpottaisi ja nopeuttaisi merkittävästi juuri yliopistokirjastoissa tehtävää työtä, koska aikaa vievä kustantajien lupien ja käytäntöjen tarkistaminen jäisi kokonaan pois.

Kansalliskirjasto huomauttaa, että rinnakkaistallennukseen liitetyt embargot saattavat jopa hidastaa siirtymistä välittömään avoimeen julkaisemiseen, jos ne houkuttelevat perinteisiä kustantajia pitämään edelleen kiinni tilaus- ja lisenssimaksuista. Useat maat käyvät kustantajien kanssa neuvotteluita, joissa tavoitellaan ko. maassa tuotettujen julkaisujen välitöntä avointa saatavuutta osana lisenssisopimuksia ilman lisämaksua. Suomessa näitä neuvotteluja käy FinELib.

Julkaisuarkistot luotettavampia kuin kaupalliset toimijat

Helsingin yliopisto, Aalto-yliopisto ja Taideyliopisto pitävät julkisin varoin ylläpidettyjä julkaisuarkistoja pitkäaikaissäilytyksen kannalta luotettavampia ja vakaampia kuin kaupallisten yritysten julkaisualueita ja tutkimustulosten löydettävyys ja pitkäaikainen hyödynnettävyys on varmempaa muun muassa pysyvien tunnisteiden vuoksi.

Suomen ympäristökeskus esittää, että kansallisen lähestymistavan lisäksi asiaa pitäisi käsitellä EU-tasolla. Olisi saatava aikaan direktiivi, jonka jokainen EU-jäsen harmonisoisi omaan lainsäädäntöönsä. Tieteentekijöiden liiton ja Professoriliiton mielestä Suomen tulisi ensisijaisesti pyrkiä vaikuttamaan kansainvälisiin käytäntöihin ja erityisesti EU:n käytäntöihin.

Lisätietoja

[Selvitys lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi.](http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-461-0)

(<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-461-0>)

[Selvityksestä annetut lausunnot lausuntopalvelu.fi:ssä](http://lausuntopalvelu.fi)